

**Xudayarova Günəş Musaxan Qızı
SATIRIKLƏRİN AZADLIQ ANLAYIŞI**

XX əsrin əvvəllərində yeni ictimai-siyasi hadisələr və inqilabların baş verməsi nəticəsində milli ruhlu mətbuatın, ictimai məzmunlu satiranın inkişafı sürətlənmişdir. Yeni səciyyəli satirik şeirlər cəmiyyətin mövcud vəziyyətini bədii cəhətdən əks etdirirdi. Satirik şeirlər dövrün ictimai-siyasi, mədəni mühitini təhlil etmək və reallığı düzgün dəyərləndirməyə imkan verən bədii nümunə hesab olunur, dövrün haqsızlıq, ədalətsizlik, laqeyidliklərinə qarşı kəskin ifşaedici məzmunu ilə seçilirdi. Bu məzmununda satirik nümunələrlə xalqı oyanışa səsləyən M.Ə.Sabir, Ə.Qəmküsar, S.Mənsur, Ə.Nəzmi, M.S.Ordubadi kimi sənətkarlar dövrün reallıqlarını diqqət mərkəzinə çəkirdilər.

“XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan ədəbiyyatı olduqca çoxcəhətli idi. Bu dövrün ədəbiyyatında çox mühüm hadisə o idi ki, ədəbiyyatda xalq kütlələrinin azadlıq istəyi, inqilabi hərəkətin güclənməsi, milli şüurun güclü oyanışı ilə əlaqədar olaraq tənqidi realizm aparıcı istiqamətə çevrilmişdir. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında realist istiqamətin inkişafında dahi xalq şairi Mirzə Ələkbər Sabirin müstəsna rolu olmuşdur. Sabir realizminin canı humanizm və azadlıq ideyalarında idi” [3, s.256-257].

Məlum olduğu kimi Azərbaycan satirik poeziyası keçən əsrin əvvəllərində bədii vasitə olaraq özünün ən yüksək zirvəsinə yetişir. Həç şübhəsiz, bu zirvənin başında Mirzə Ələkbər Sabir dayanırdı. Ədibin şeirlərində millət, vətəndaşlıq, milli düşüncə, milli özünüdərk satirik formada təzahür edir. Ümumiyyətlə, Sabir yaradıcılığını bu gün də əhəmiyyətli edən onun satirik dillə milli-mənəvi varlığı, yaddaşı yeniləməsi idi. Onun milli ideali xalq idi, buna görə də satirik şeirlərində milli özünüdərk problemini qoydu. Xalqı özünü tanımağa, dərk etməyə səslədi. Sabirin əsas məqsədi kəskin satirik dillə milli psixologiyaya təsir göstərmək, xalqı oyatmaq və ictimai şüuru formalaşdırmaq idi. “Sabir böyük poemalar, dastanlar yazmamışdır. Lakin onun hər hansı satirik bir şeirində məzmun dolğunluğu, az sözlə dərin fikirləri ifadə etmək xüsusiyyəti vardır. Poemalarda uzun-uzadı təsvirlərdə verilən tiplər onun yaradıcılığında bir-iki misrada çox məharətlə canlandırılır” [4, s. 108].

M.Ə.Sabirin inqilabçı satirik kimi yetişməsində, dünyagörüşü, poetik üslubunun ədəbi məktəb səviyyəsinə yüksəlməsində, məlum olduğu kimi “Molla Nəsrəddin” jurnalının müstəsna rolu olmuşdur. Milli amala xidmət Sabir satirik şeirinin əsas qayəsi hesab olunur. Yaşadığı dövrdə xalqın taleyinə laqeyid yanaşanları “Məktub” adlı satirik şeirində kəskin ifşa edir: “Tikmə, kənar ol, gözümə milləti! Neyləyirəm, milləti, milliyyəti?! Oldu başımdan dəng, dəyiş söhbəti, az söylə millət belə, ümmət belə!..” [10, s. 141]. Sabir millətin taleyini, onun azad və firavanlığını həç sayanları satirik poeziyada əsas tənqid hədəfinə çevirmiş, bu yolda üsyankar şeirlərlə xalqı oyanışa səsləmişdir. Ə.Yurdsevər Sabir məramını şərh edərkən qeyd edirdi ki, Sabir milli hüriyyət arzulayan, zümrə və sinif fərqi olmadan bütün fərdlərin dövlət və qanun qarşısında bərabər yaşamasını istəyən və bunları satirik formada ifadə edən ədiblərdən idi. Realizmin yeni mərhələyə yüksəlməsində Sabirin bir sənətkar və mütəfəkkir kimi böyük rolu olmuşdur. Sabirin 1905-ci il inqilabından təkan alan ictimai və bədii tənqiddən çox çəkmədən öz mütərəqqi cəhətləri ilə ədəbiyyatımıza təsir göstərdi. Sabirin yaradıcılığının son dövrü -1905-1911-ci illər onun tanınmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Onun yaradıcılığı yaşadığı dövrün, əsrin nəbzini tuta bilmiş, mütəhərrik keyfiyyətlər satiralarına əbədiyaşarlıq gətirmişdir. Sabir o dövrdə inqilabi satiranı ədəbi hərəkətin mühüm hissəsinə çevirmişdi. Azərbaycanda ictimai-siyasi həyatı realist planda təqdim edən, cəmiyyətin təzadlı situasiyalarını işıqlandıran şair və yazıçılarımız “Molla Nəsrəddin” jurnalı vasitəsi ilə xalqa səslənirdi. M.Ə.Sabir də o şəxslərdən idi ki, ömrünün son illərini bu jurnalda satirik şeirlər çap etdirərək xalqa xidmət etmişdir. Sabir xalqın tarixi müqəddəratına özünü məsul bir şəxs hesab edir, öz ideyalarını tənqid, ifşa və inkar planında nəzərə çatdırmaqdan başqa, satiralarında qoyulan məsələlərdən, obyektiv inandırıcılıqla təsvir edilən həyat həqiqətlərindən müvafiq məntiqi nəticələr çıxarır və gələcək azadlıq, xoşbəxtlik dünyası haqqında düşüncələrini ifadə edirdi. Sabirin azadlıq ideali dünyagörüşündəki humanizmlə, insanın azad və yaradıcı bir həyat qurması haqqında arzuları ilə əlaqədar olmuşdur. Onun azadlıq və insanlıq məfhumlarını eyniləşdirməsi də buradan irəli gəlir: “Kim ki, insanı sevər, - aşıqı-hüriyyət olur, bəli, hüriyyət olan yerdə də insanlıq olur” [10, s. 149]. Sabir azadlıq olan yerdə insanlıq ola bilər qənaətinə gəlir. O, yaradıcılığı boyu millətin mənafeyini özünə ideal seçmişdi. Satirik şeirlərində milli-mənəvi dəyərlərindən, adətlərindən uzaq düşən millətinin halına acıyaşair yazır:

Hər bir iş əl qatdı, mürvət götürüldü!

Millətdə olan büsbütün adət götürüldü! [10, s. 260]

Sabir əsərləri ilə Azərbaycan həyatının realist təsvirini verərək zülmə, istismara, köhnəliyə qarşı mübarizə aparmış, yaradıcılığı ilə azadlıq hərəkətinə xidmət etmişdir. Onun böyüklüyü, bir tərəfdən, ictimai bərabərsizlik və ədalətsizliyin, onların doğurduğu fəlakətləri, habelə ədalətsizliyin səbəblərini görməsində idisə, digər tərəfdən, onun əsərlərində bədii surətlər vasitəsilə əks etdirilən azadlıq ideyalarında idi. Sabirin XX əsrin ilk onilliyində baş verən hadisələri kəskin satirik dillə təsvir etdiyi şeirlər “Hophopnamə”də toplanmışdır. Əsrin əvvəllərində elə mühüm ictimai-siyasi və məişət məsələsi yoxdur ki, bu kitabda öz bədii ifadəsini tapmamış olsun. “Hophopnamə” xalqın həyat və mübarizəsini bütün cəhətləri ilə əks etdirən kitabdır. Bu kitaba daxil olan hər bir şeirdə Sabir bədii ifadə vasitələri ilə satirik dilin həmahəngliyində dövrün insanlara verdiyi məhrumiyyətləri, köhnəpərəstliyi kəskin tənqid və

ifşa edir, azadlıq, hürrriyyət arzularını ifadə edir:

Doğar xurşidü-hürrriyyət, bütün azad olur aləm,
Xəyali-xamə düşmə, bilmə bir gün şad olur aləm! [10, s. 186]

Bu misralarda Sabirin bir gün azadlığın, hürrriyyətin var olduğu cəmiyyətin xəyalda deyil, reallıqda mövcud olmasına müəyyən qədər inamını görürük.

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan satirik poeziyasının mövzu dairəsi son dərəcə geniş və əlvan, ideya-məzmunu isə inqilabi-demokratik mahiyyət daşıyır. Xalqın həyatında və beynəlxalq aləmdə baş vermiş mühüm hadisələr satirik şeirdə yeni, orjinal bədii boyalarla əks olunmuşdur. Bu mənada dövrün satirik poeziyasını xalqın həyatını əks etdirən güzgüyə də bənzətmək olar. 1905-1907-ci illər inqilabı dövründə Mirzə Ələkbər Sabir tərəfindən əsaslandırılmış inqilabi-satirik şeir məktəbi yarandı ki, bu məktəbin əhatə dairəsi qısa zamanda hüduqları aşaraq, demokratik mətbuatımızın nümunəsi olan “Molla Nəsrəddin” jurnalı vasitəsilə Şərq ölkələrində də əks-səda doğurdu. Sabir ədəbi məktəbinin təkə Azərbaycanca Əliqulu Qəmküsar, Əli Nəzmi, Mirzəli Möcüz, Məmməd Səid Ordubadi kimi davamçıları var idi. Onlar satiralarında çarizmin ədalətsizliyini tənqid edir, demokratizm və azadlıq ideyalarının tərənnüm edirdilər.

Azadlıq, yenilik, tərəqqipərvər ideyalar Sabirin davamçılarından olan Əliqulu Qəmküsar yaradıcılığının da ana xəttini təşkil edir. “Əliqulu Qəmküsarın bədii yaradıcılığı 1905-ci il inqilabının məhsulu olan “Molla Nəsrəddin” jurnalının nəşrindən sonra başlanır. Sabirləri, Əli Nəzmiyə köhnə qəzəl ədəbiyyatının təsiri altından çəkib çıxaran “Molla Nəsrəddin” Ə.Qəmküsarın da yaradıcılığına yeni istiqamət verdi” [8, s. 8]. Əliqulu Qəmküsar “Çox da” adlı şeirində satirik dil və bədii sualların vəhdəti ilə köhnəpərəstliyi tənqid edir, xalqa hürrriyyət istəyini ifadə edir:

Bizə lazımdır ki, hər işdə olaq köhnəpərəst,
Gəlməsin şənimizə köhnəpərəstlikdə şikəst,
Biz qəbul eyləmişik çünki onu ruzi-ələst,
Olsa hürrriyyət əgər aləmə qismət, bizə nə? [8, s. 68]

Şeirdə köhnəpərəstlikdən və köhnəpərəstliyin insanı mənəvi olaraq məhv etməsindən, yenilik və hürrriyyət kimi anlayışları dərk etməməsindən şikayəti görürük.

Ədəbiyyatımız XX əsrin əvvəllərində ictimai-siyasi və tarixi hadisələrlə zəngin olmuş, Vətən və millət azadlığı uğrunda fədakarlıq göstərmiş sənətkarlar yetirmişdir. Belə sənətkarlardan biri də Səməd Mənsur olmuşdur. Səməd Mənsurun öz qeydlərində 1908-ci ildən ədəbiyyat sahəsində çalışdığını yazmış və Bakıda fəaliyyət göstərən “Məcməüş-şüəra” adlı ədəbi məclisin iştirakçıları olan Mirzə Əbdülxalıq Yusif, Əbdülxalıq Cənnəti, Buzovnalı Azər, Mikayıl Seyidi, Əliabbas Münzib və Əliağa Vahid kimi sənətkarlardan öyrənmiş, şeirləşmələrdə uğur qazanaraq “Mənsur” təxəllüsünə layiq görülmüşdür. S.Mənsur “Məcməüş-şüəra” şairlərinin əksəriyyətindən fərqli olaraq, klassik poeziya tərzində ədəbi nümunələr yaratmaqla kifayətlənməmiş, eyni zamanda dövrünün aparıcı istiqamətlərindən biri olan satirik şeirin, “Molla Nəsrəddin” ədəbi məktəbinin nümayəndəsi kimi də tanınmışdır. “Felyetonların birində “yazılması və tənqid edilməsi lazım gələn şeylər hər vaxt yazılacaqdır” xəttini tutan şairin bu fikri bütün yazılarında öz əksini tapmışdır. S.Mənsurun ölümü ilə əlaqədar Ə.Münzibin yazdığı nekroloqda şairə və onun yaradıcılığına verilən böyük qiymət diqqətəlayiqdir: “Aprel inqilabından sonra Şura idarələrində qulluq etmiş, “Molla Nəsrəddin” məcmuəsinə də satiralar yazmışdır. Lakin satiraları nə qədər Sabirə təqlid edərək yazmışsa da, fəqət Sabir qədər müvəffəqiyyətə müvəffəq ola bilməmişdir. Bununla bərabər satiraları tənqidi cəhətdən qüvvətlidir. Sabirdən başqa bütün müasir şairlərlə bərabərlik edəcək dərəcədə qüvvətli olması mənzumələrindən bellidir” [9, s. 9-10].

Səməd Mənsur yaradıcılığının ideya təməli millətin azadlığı, Vətəninin istiqlalına əsaslanır. Satiralarının tənqid hədəfləri dövrün ictimai-siyasi hadisələri, millətin savadsızlığıdır. Daima millətin maariflənməsini arzulayan şair bu sahədəki narahatlığını, başqa millətlərin elm sahəsində uğurlarını, bizdə isə millətin geriliyini “Bir möminin avropalıya xitabı” satirasında təsvir edir. Səməd Mənsura görə, azadlıq xalqın maariflənmə yolunun maneəsiz inkişafından qaynaqlanır:

Uydurma dərin ağılı vəzi-üləmayə,
Bir sətinə boş yerə sən vermə fəmayə,
Tap texnikanı, padşah ol ərzə, səmayə,
Bul, istər isən getməyə yol ulduza, Ayə,
Sal elm yolundan başını dərdə, bəlayə
Lazım deyil, əlbəttə, bunlar bizə üqəlayə.
Beş gün bu cahanda quru bir nam mənə bəsdir,
Üqbədə isə cənnəti-rizvan mənə bəsdir. [9, s. 79]

S.Mənsur Vətən, millət azadlığı, xalqın maariflənməsi istiqamətində yazıb-yatarmış, yaşadığı dövrün hədə-qorxularına baxmayaraq, mübariz poeziyası ilə ədəbiyyat tariximizdə özünəməxsus iz qoymuşdur.

Xalqın azadlığı və maariflənməsi məsələsinə xüsusi diqqət yetirən, ictimai-siyasi hadisələri kəskin satirik dillə poeziyada əks etdirən görkəmli söz ustalarından biri də Əli Nəzmi olmuşdur. O, 1920-ci ilə

qədərki yaradıcılığında xalqına qarşı edilən zülm və işgəncəni iti və kəskin bir dillə təsvir etmişdir. Vətən, millət dərdi Əli Nəzmi yaradıcılığına hopmuşdur. O, Vətəninin gələcək səadəti üçün azadlığın gərəkli olduğunu coşqun ilhamla təsvir və təbliğ etmişdir. Yaradıcılığının başlıca ruhu inqilab, azadlıq, vətən, millət, insansevərlik, milli amal, milli dil uğrunda mübarizə əzmlı bəşəri problemlərdir. Şairə görə, azadlıq vətən və millətdən başlayır və bu amalı yaradıcılığı boyu təbliğ edir. Əli Nəzmi də Sabir ədəbi məktəbinin davamçısı olaraq azadlığı millətin firavanlığında görür.

Əsrin əvvəllərində geniş vüsət alan azadlıq ideyaları hər şeydən əvvəl onu poeziyaya gətirən sənətkarların özünüdərk yolundan keçirdi. Əli Nəzmi də həqiqət güzgüsü olmaq, onun vasitəsilə xalqın gözünü açmağa çalışmaq yolunda əzmlə yazıb yaradırdı.

“Əli Nəzmi, bir tərəfdən burjuaziya təlqiləri ilə mücadilə edərkən, o biri tərəfdən, yeni ictimai quruluşda təsadüf etdiyi fərdi, yaxud ümumi qüsurları da göstərməkdən çəkinməmişdir” [1, s. 77]. Şair 1917-ci il fevral inqilabının əsl mahiyyətini ifadə edən satirik şeirlər yazmışdır. “Hüriyyətdən kim pay apardı?” satirasında yeni hökumətin xalqa verdiyi “azadlıqları” iztehzə ilə belə ifadə edirdi:

Ölkəmizdə mövcud olan hüriyyət,
Millətlərə böylə eyləsin qismət!
Fin xalqına yırtıq-yamaq istiqlal,
Polyaklara dolu vədə bir çuval,
Ukraynaya muxtariyyət, su, torpaq,
Türkmənistanlı müslümlərə şapalaq...
Azərbaycan türklərinə vur təpik. [2, s. 45]

O, fevral inqilabının Azərbaycan xalqına yaşatdığı bəlaları daha kəskin ifadə etmək məqsədi ilə digər xalqlarla müqayisə etmiş, milli ruhu, milli kimliyi məhvə aparan rejimi satirik dillə tənqid etmişdir.

1906-1920-ci illərdə Əli Nəzminin əsərlərində azadlıq, bərabərlik və demokratizm ideyalarının qabarıq ifadə olunduğunu görürük. O, xalqın həyat və məişətini, dövrün əsas ictimai hadisə və münasibətlərini tənqidi realist planda vermişdir. Satirik ruh, realitet mündəricə, demokratizm şairin yaradıcılığının mühüm xüsusiyyətlərindən idi.

Dövrün reallığını satirik dillə və xalqına azadlıq diləyini bu üsulla ifadə edən sənətkarlarımızdan biri də M.S.Ordubadi olmuşdur. O, tarixi roman, dram əsərləri qələmə almaqla yanaşı, bir sıra satirik şeirlərin müəllifi kimi də məşhurdur. “1905-ci il rus inqilabından sonra Azərbaycanda başlayan inqilabi hərəkət Ordubadi yaradıcılığında demokratik fikirləri canlandırır. O, “Molla Nəsrəddin” məcmuəsində “Hərdəmxəyal” imzası ilə şeir və felyetonlar yazır. Bu dövrdə çarizmin milli qırğın siyasətindən təngə gələn Ordubadi deyir: “Mən həmişə qanlı sənəldənmə yazacam” [5, s. 121]. Ordubadi çarizm siyasətinə etirazını satirik üslubda ifadə etmişdir. “Molla Nəsrəddin”çi M.Ə.Sabir, Ə.Qəmküsar, Ə.Nəzmi və başqa şairlər kimi M.Ə.Ordubadinin yaradıcılığında da satirik şeirlər mühüm yer tutur. Bu şeirlərin əsas mövzusu mövhumata, cəhalətə, avamlığa qarşı etiraz, milli oyanışın təbliğidir. “İnqilabdan əvvəl satiralarında, mənzum və mənsur felyetonlarında Şərq despotizmini, çar üsul-idarəsini, feodal, burjuva və ruhani əxlaqını, maarif, mədəniyyət düşmənlərini qamçılayan ədib yeni dövrdə öz kəskin satira süngüsünü qaragüruhçuluğa qarşı çevirir” [6, s.7]. Ordubadinin tarixi romanlara gedən yolu satirik şeirdən başlayır. Ordubadiyə görə, romanlarda təsvir olunan hadisələri dərk etmək üçün sadə xalqı əvvəl buna hazır etmək lazım idi. Kəskin satirik qələmi ilə xalqın acınacaqlı vəziyyətini xatırlamaqla onun həll yollarını xalqın oyanması, birliyində gördüyünü ifadə edir. Ordubadinin ilk şeirləri bütövlükdə əsərlərinə daxil edilməyə də, yazıcının “Həyatım və mühitim” memuarında həmin illərdə yazdığı bir sıra şeirləri öz əksini tapmışdır. “Qəflət”(1906), “Vətən və hüriyyət”(1907) adlı şeir kitabları yeni əsrin bədii ifadəsi kimi ədəbi mühitin diqqətini cəkməmişdi.

Məmməd Səid Ordubadi “Qəflət” kitabında qəflət fəlakətindən qurtuluş açarının hüriyyətdə olduğu bildirmişdir. Bu cəhətdən “Qəflət” XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan ədəbiyyatında qəflət əleyhinə yönəlmiş kitablardan biri idi. M.S.Ordubadi hüriyyət və azadlığı tərənnüm etməklə insanları qəflət yuxusundan oyanmağa çağırırdı:

Dur, ey qaif yatan könlüm, oyan
bu xabi-qəflətdən,
Sənə yoxdur səmər hərgiz bica bu istirahətdən.
... Gözün var isə hüriyyət ziyasından götür hissə,
Yaşa insanca, insanlartək azad ol əsarətdən. [7, s. 23-24]

Məmməd Səid Ordubadi əsrin əvvəllərində C.Məmmədquluzadə, M.Ə.Sabir yaradıcılığındakı azadlıq anlayışını öz yaradıcılığına gətirərək, “Vətən və hüriyyət”(1907) adlı kitabında hüriyyət çağırışlı şeirlərlə məramını bildirməyə müvəffəq olmuşdur.

Çar hökuməti demokratik fikirlə adamlarla birlikdə Ordubadini də təqib edir, onu çar siyasəti üçün təhlükəli bir sima kimi 1913-cü ildə həbsə alıb sürgün edirlər. 1917-ci il fevral inqilabına kimi sürgündə qalan Ordubadi çar hökumətinin süqutundan sonra sürgündən qurtara bilmişdi. Sürgün illəri Ordubadinin mübariz iradəsini qıra bilmədi, əksinə, istibdada qarşı onu daha da qəzəblənməsinə səbəb oldu. Hələ Novoçerkassk zindanında ikən şair çarizm əleyhinə şeirlər yazırdı:

Bitməzmi cəfa, axıra yetməzmi keşakəş?

Axırda yaxar zatını yaxdıqların atəş! [5, s. 126]

Ordubadi şeirlərində Sabir satirasının ruhu duyulur. Sabir sanki bu sahədə müəllim kimi yalnız müasirlərinin deyil, özündən sonra gələn satiriklərin də təqdir etdiyi bir ədib olmuşdur.

Sonda bunu qeyd etməliyik ki, XX əsrin əvvəllərində azadlıq ideyaları istər romantik, istərsə də satirik poeziyada geniş vüsət almışdır. Satirik şairlərin yaratdığı xalqın mənəvi yaddaşına xitab edən, onu tərəqqiyə səsləyən poeziyanın ədəbiyyat tarixində xüsusi əhəmiyyət kəsb etdiyini görürük. Əsrin əvvəllərində satirik poeziyanın ana xəttindən biri də xalqı özünə tanımaq, onları gələcəyə hazırlamaqdan ibarət idi. M.Ə.Sabir, Ə.Qəmküsar, S.Mənsur, Ə.Nəzmi və M.S.Ordubadi kimi satiriklər bu ideyaların öhdəsindən ustalıqla gəlmişdilər. Onların yaradıcılığı böyük ictimai amala-azadlıq anlayışını təlqin etməyə yönəlmiş, kəskin satirik ruhulu şeirləri xalqı milli özünüdərkə, oyanışa səsləmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Abid Ə. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2007, 288 səh.
2. Ağayev İ. XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan şeiri. Bakı: Elm, 2002, 124 səh.
3. Azərbaycan tarixi. 7 cildə. V cild (1900-1920-ci illər). Bakı: Elm, 2008, 696 səh.
4. Cəfər X. Ədəbiyyatımızın dünəni və bu günü. Bakı: Yazıçı, 1980, 245 səh.
5. Cəfər X. Ədəbi qeydlər. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1966, 194 səh.
6. Cəfər M. Seçilmiş əsərləri. Üç cildə. III c, Bakı: ÇINAR-ÇAP, 2003, 360 səh.
7. Həbibbəyli İ. Böyük ədəbiyyat nəhəngi Məmməd Səid Ordubadi. Bakı: Elm və təhsil, 2012, 92 səh.
8. Qəmküsar Ə. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2006, 168 səh.
9. Mənsur S. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2006, 248 səh.
10. Sabir M.Ə. Hophopnamə. İki cildə. I c, Bakı: Şərq-Qərb, 2004, 480 səh.

Xülasə

Azərbaycan xalqı XX əsrin əvvəllərində öz milli kimliyi uğrunda mübarizəyə başlamışdır. Xalq çar müstəmələkəşlərinin müqaviməti qarşısında davamsız olmalarına baxmayaraq, mövqelərindən geri çəkilmirdi. Çarizmin şovinist siyasəti nəticəsində milli qüvvələr arasında təxirbatlar aparılırdı. Bu dövrdə mövcud quruluşla barışmazlıq mübarizəsi aparan satiriklər kəskin ifşaedici məzmununda qələmə alandıklarını yeni ruhlu şeirləri ilə poeziyaya inqilab ovqatı gətirmişdilər. Satirik ədəbiyyat ictimai-siyasi hadisələr, milli ruh, tarixi şəraitlə bağlı olur və onun əsasında yaranır. Beləliklə, XX əsrin 20-ci ilinə qədər yazılmış satirik şeirlər də ictimai-siyasi, tarixi, sosial hadisələri özündə əks etdirir. Milli ədəbi-tarixi zəmini nəzərə almadan XX əsr poeziyasının satirik xüsusiyyətlərini, poetik spesifikliyini və estetik tələblərini şərh etmək mümkün deyil. Bu mərhələnin əsas xüsusiyyəti yalnız realizmi əks etdirmək deyil, onun istiqamətini dəyişməyə və özünüdərkə yönəlməsidir. Bu proses poeziyada milli özünüdərkətmə ilə əks olunmağa başlamış, satirik poeziya bədii vasitə olaraq özünün ən yüksək zirvəsinə qalxmışdır. Əsrin əvvəllərində M.Ə.Sabir, Ə.Qəmküsar, S.Mənsur, Ə.Nəzmi, M.S.Ordubadi kimi sənətkarlar dövrün reallıqlarını satirik dillə ifadə edir, xalqı oyanışa, azadlığa, mövhumat və cəhəldən xilas olmağa səsləyirdilər. Satiriklərə görə, azadlıq milli özünüdərkə, zülmə, istismara, köhnəliyə qarşı mübarizə aparmaqda, xalqın maariflənmə yolunun maneəsiz inkişafında, millətin azad, firavanlığında idi. Satiriklər azadlığa fərdi deyil, ictimai-siyasi, sosial aspektdən yanaşırdılar. Onlar öz azadlıq ideallarını kəskin satirik üslubda ədəbiyyata gətirməklə xalqı qəflət yuxusundan oyatmaq məramını ifadə edirdilər.

Açar sözlər: inqilab, azadlıq, mübarizə, haqsızlıq, tənqid, satirik poeziya.

SATIRISTS' CONCEPTION OF FREEDOM

Summary

The people of Azerbaijan started to fight for their national identity at the beginning of the 20th century. The people did not back down from their positions despite being unsustainable in the face of the resistance of the tsarist colonialists. As a result of the chauvinist policy of tsarism, agitations were carried out between the national forces. During this period, the satirists, who were fighting against the existing structure, brought a revolutionary tone to poetry with their new spirited poems written with sharp revealing content. Satirical literature is related to socio-political events, national spirit, historical conditions and is created on its basis. Thus, satirical poems written up to the 20th year of the 20th century also reflect socio-political, historical and social events. It is impossible to interpret the satirical features, poetic specificity and aesthetic requirements of twentieth-century poetry without taking into account the national literary and historical background. The main feature of this stage is not only to reflect realism, but to change its direction and focus on self-awareness. This process began to be reflected in poetry with national self-awareness, and satirical poetry rose to its highest peak as an artistic tool. At the beginning of the century, artists such as M.A. Sabir, A. Qamkusal, S. Mansur, A. Nazmi, M. S. Ordubadi expressed the realities of the time in a satirical language and called the people to wake up, to freedom, to get rid of superstition and ignorance. According to the satirists, freedom was in national self-awareness, in the struggle against oppression, exploitation, and obsolescence, in the unhindered development of the people's path to enlightenment, and in the freedom and prosperity of the nation. Satirists approached

freedom not from an individual, but from a socio-political, social aspect. By bringing their ideals of freedom into literature in a sharp satirical style, they expressed their intention to awaken the people from their sleep.

Keywords: revolution, freedom, struggle, injustice, criticism, satirical poetry.

КОНЦЕПЦИЯ СВОБОДЫ САТИРИСТА

Резюме

Азербайджанский народ начал борьбу за свою национальную идентичность с начала XX века. Народ не отступил со своих позиций, хотя сопротивление царских колонизаторов было невыносимым. В результате шовинистической политики царизма велись волнения среди национальных сил. В этот период революционный тон в поэзию внесли сатирики, боровшиеся против существующего строя, своими новыми энергичными стихами с острым разоблачительным содержанием. Сатирическая литература связана с общественно-политическими событиями, национальным духом, историческими условиями и создается на их основе. Таким образом, сатирические стихотворения, написанные до 20-го года 20-го века, отражают и общественно-политические, исторические и социальные события. Сатирические особенности, поэтическую специфику и эстетические требования поэзии XX века невозможно интерпретировать без учета национальной литературно-исторической подоплеки. Основная особенность этого этапа – не просто отразить реализм, но изменить его направленность и сосредоточиться на самосознании. Этот процесс стал отражаться в поэзии национального самосознания, сатирическая поэзия поднялась на высшую вершину как художественный инструмент. В начале века такие художники, как М.А.Сабир, А.Гамкусар, С.Мансур, А.Назми, М.С.Ордубади, сатирическим языком выражали реалии времени и призывали народ проснуться, стать свободными, купить. избавление от суеверий и невежества. По мнению сатириков, свобода заключалась в национальном самосознании, в борьбе с угнетением, эксплуатацией и устареванием, в беспрепятственном развитии народного пути к просвещению, в свободе и благополучии нации. Сатирики подходили к свободе не с индивидуального, а с общественно-политического, социального аспекта. Они выразили намерение разбудить народ ото сна, внеся в литературу идеалы свободы в остром сатирическом стиле.

Ключевые слова: революция, свобода, борьба, несправедливость, критика, сатирическое стихотворение.

Elmi rəhbər: filologiya elmləri doktoru, dosent Səadət Şıxıyeva